

Καὶ πὼς ἡ προσαρμογὴ θὰ δημιουργήσει τοὺς καλύτερους δρους γιὰ νὰ γίνεται χρήσιμη δουλειά. Τῆς κοινωνίας γνώρισμα εἶν^τ ἡ σύγκρουση καὶ ἡ προστοιβὴ τῶν συμφερόντων. Τὰ συμφέροντα, δταν ἀπλωθοῦνε κάπως καὶ σταθεροποιηθοῦνε περσότερο, μπορεῖ νὰ χρησιμέψουνε γιὰ νὰ διαχωρίσουνε τὶς κοινωνικὲς τάξεις. Μποροῦμε νὰ παραδεχτοῦμε κι' δτι κάτου ἀπὸ δρισμένους δρους ἡ ταξικὴ σύγκρουση ἔχεινε κέντρισμα γιὰ τὴν κοινωνικὴ πρόοδο. Θὰ μπορούσαμε ἀκόμα νὰ παραδεχτοῦμε δτι μιὰ κοινωνία ὅπου δὲν ὑπάρχει ὅντιθεση στὰ συμφέροντα θὰ πέσει σ^τ ἐνα λήθαργο ἀπελπιστικό. Μὰ ἡ ἴδεα πὼς ἀμμα φτάσουν οἱ συγκρούσεις στὴ μεγαλύτερη ἔνταση ποὺ μπορεῖ νὰ γίνει θὰ φτάσουμε στὴν παγκόσμια ἀρμονία θάταν ἀνάλογη μὲ τὸ παραδειγμα ποὺ πήραμε ἀπὸ τὴν φυσική. Τὴ διαβεβαίωση δτι γίνεται σκληρὸς ἀγώνας ἀνάμεσα στὰ συμφέροντα μερικοὶ ἀνθρώποι ποὺ δὲν εἰναι μαρξιστὲς τὴν ταυτίζουνε μὲ τὴ γνήσια μαρξιστικὴ θέση δτι αὐτὸς ὁ ἀγώνας εἶν^τ ὁ μόνος τρόπος γιὰ νὰ πραγματοποιηθεῖ ἡ κοινωνικὴ ἀλλαγὴ πρὸς τὴν ποθητὴ κατεύθυνση τῆς ἀταξικῆς κοινωνίας.

Μὲ τὴν κριτικὴ λοιπὸν ποὺ κάνω δὲν ἀποδοκιμάζω καμὰ γενίκευση τοῦ Μάρκου βασισμένη στὴν παρατήρηση τῶν πραγματικῶν δρων. Ἀντίθετα θέλω νὰ τονίσω τὴν ἀνάγκη νὰ τοὺς παρατηροῦμε ἐξ αὐτοῦ της ητοὺς τοὺς δρους τοὺς πραγματικοὺς καὶ ταυτόχρονα νὰ ἐλέγχουμε καὶ ν' ἀναθεωροῦμε κάθε προηγούμενη γενίκευση μὲ βάση τὶς παρατηρήσεις τὶς τωρινές. Ἡ ἔμφυτη θεωρητικὴ ἀδυναμία τοῦ μαρξισμοῦ εἶν^τ δτι παραδέχεται πὼς μιὰ γενίκευση καμωμένη σὲ μιὰ δρισμένη χρονολογία καὶ σ^τ ἐναν δρισμένο τόπο (καὶ μάλιστα καμωμένη μονάχα γιὰ τῶν γεγονότων ποὺ παρατηρηθήκανε τότε τὴν ἀναγωγὴ σὲ μιὰ λογικὴ πρόταση παραμένη ἀπὸ μεταφυσικὴ πηγὴ) μπορεῖ νὰ ἔξουδετερώσει τὴν ἀνάγκη νὰ γίνεται δλοένα προσφυγὴ στὴν παρατήρηση κι' δλοένα ν' ἀναθεωροῦνται οἱ γενικεύσεις, γιὰ νὰ ἔξετάζεται ἀν ἔκτελοῦνε τὸν προορισμό τους, ἀν ἀποτελοῦν ὑπο-

θέσεις χρήσιμες. Στ' δνομα τῆς ἐπιστήμης διατυπώθηκε μιὰ μέθοδος ἀντιεπιστημονική. Σύμφωνα μὲν αὐτῇ τῇ μέθοδο γίνεται μιὰ γενίκευση ποὺ παίρνει τὸ χαραχτήρα τελειωτικῆς ἀλήθειας καὶ γι' αὐτὸ ἵσχει σ' ὅλους τοὺς καιροὺς καὶ σ' ὅλους τοὺς τόπους.

‘Ο ἀτομισμός, ποὺ παραδέχεται τὸ laissez faire, εὑνόησε μιὰ παρόμοια γενίκευση ἀπεριόριστη, μὰ μὲ ἀντίθετη κατεύθυνση. Σύμφωνα μὲ τὸ νόμο τῆς ἔνωσης τῶν ἀντιθέτων αὐτὸ ἀποτέλεσε ἔνα ὑπόβαθρο ποὺ δίχως ἄλλο ἔπαιξε τὸ ρόλο του στὴ δημιουργία ἀτμόσφαιρας εύνοϊκῆς γιὰ τὸ μαρξισμό. Μὰ δυὸ ἀντίθετες πλάνες δὲν ἀποτελοῦνται μιὰ ἀλήθεια καὶ μάλιστα ὅταν οἱ δυὸ πλάνες ἔχουντε τὴν ίδια φύση. Μὲ κάποια περιφρόνηση πρὸς τὰ ἴστορικὰ γεγονότα θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε γιὰ τὴ μαρξιστικὴ διδασκαλία πὼς ἀποτελεῖ μιὰ γενικευμένη ἐκδοχὴ ἐκείνης τῆς μορφῆς τῆς κλασικῆς οἰκονομολογικῆς θεωρίας ποὺ ὑποστήριξε πὼς ὁ δλότελα ἐλεύθερος ἀνταγωνισμὸς στὴν ἀνοιχτὴ ἀγορὰ θὰ δημιουργοῦσε τὴν παγκόσμια ἀρμονία τῶν ἀτόμων καὶ τῶν ἔθνων. Τὸν ἀνταγωνισμὸ τῶν ἀτόμων ὁ Μάρκος τὸν μετατρέπει σὲ πόλεμο τῶν τάξεων.

Τὸν διαλέξαμε λοιπὸν τὸ μαρξισμὸ γιὰ παράδειγμα μονιστικῆς παγκόσμιας θεωρίας γιὰ τὴν κοινωνικὴ ἀναγκαιότητα. Ἐδῶ καὶ λίγα χρόνια θὰ μπορούσαμε πολὺ καλὰ νὰ πάρουμε γιὰ παράδειγμα τὴν ἀποψη ὅτι δὲν ἔπιτρέπονται οἱ κρατικὲς παρεμβάσεις, τὴ θεωρία δηλαδὴ ποὺ ἀναπτύχτηκε ἀπὸ τὶς ίδεις τοῦ ‘Ανταμ Σμίθ, ὅταν συνδυαστήκανε μὲ τὶς ίδεις τῆς ὠφελιμιστικῆς ἡθικῆς καὶ ψυχολογίας. Ἡ Ρωσικὴ Ἐπανάσταση εἰν τῇ κύριᾳ αἵτια πούφερε τὸ μαρξισμὸ στὸ προσκήνιο. Ἐπειδὴ ἔγινε στὸ δνομα τοῦ Μάρκου, ἵσχυρότερη πὼς ἀπόδειξε σὲ μεγάλο βαθμὸ τὸ κύρος τῆς μαρξιστικῆς θεωρίας. Ἡ ΕΣΣΔ τράβηξε τὴν προσοχὴ τοῦ κόσμου σ' αὐτὴ τὴ θεωρία ὃσο καμὰ ίδεια δὲν κατάφερε μόνη της νὰ προκαλέσει τὴν προσοχή. Ἐκανε τὸ μαρξισμὸ νὰ γίνει σὲ δρισμένα μέρη ἐφιαλτικὴ φοβέρα καὶ σ' ἄλλα μέρη

ν' ἀποχτήσει τεράστιο κύρος. "Εφερε διάσπαση στὰ παλιὰ τὰ σοσιαλιστικὰ κόμματα, γιατὶ σ' ἄλλες χῶρες τὴν Ρωσικὴ Ἐπανάσταση τὴν φέρναντε γι' ἀπόδειξη τῆς μαρξιστικῆς θεωρίας γιὰ τὸν ταξικὸ πόλεμο καὶ γιὰ τὴν διχτατορία τοῦ προλεταριάτου. Τὸ πρόβλημα ποὺ δημιουργήθηκε ἀπὸ τὰ γεγονότα τῆς Ρωσίας ἔκανε τὴν μαρξιστικὴ θεωρία ἐπίκαιη σ' ὅλες τὶς χῶρες τῆς οἰκουμένης.

"Ἐντούτοιο περιστατικὸ δὲ μπορεῖ νὰ μὴν ξυπνήσει ἔνα ἔντονο αἴσθημα καὶ νὰ μὴν προκαλέσει ἀντίστοιχες ἔρμηνευτικὲς ἀντιθέσεις. Σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση ὁ διχασμὸς δὲν περιορίζεται στὴ θεωρία. Ἀπλώνεται καὶ στὰ γεγονότα ποὺ ἀποτελοῦνται τὴν κατάσταση. Σχετικὰ μὲ τὴν πραγματικὴ κατάσταση τῆς ΕΣΣΔ μπορεῖ κανένας νὰ βρεῖ πραγματικὲς ἢ ὑποθετικὲς μαρτυρίες ἀνάλογα μὲ τὴν πηγὴ ποὺ θεωρεῖ αὐθεντική. Ἀναφέρονται γεγονότα, ἀκόμα καὶ στατιστικές, γιὰ ν' ἀποδειχτεῖ πώς ἔχει γίνει ἐξαιρετικὴ πρόδοση στὸν ἐκβιομηχανισμὸ τῆς χώρας καὶ στὸν ἐκμηχανισμὸ τῆς γεωργίας μὲ κολοσσιαῖο κέρδος γιὰ τὴν παραγωγικότητα καί, τὸ σπουδαιότερο, γιὰ τὴ δημιουργία πραγματικῆς δημοκρατίας τῶν ἐργατῶν μὲ ἀποτέλεσμα ν' ἀνυψωθεῖ καταπληκτικὰ τὸ βιοτικὸ ἐπίπεδο τῆς μεγάλης μάζας τοῦ πληθυσμοῦ, ὑλικὸ καὶ πνευματικό. Μὰ μποροῦμε νὰ βροῦμε καὶ μαρτυρίες ποὺ στηρίζουνται τὴν ἀποψην τῶν πώς ἡ διχτατορία τοῦ προλεταριάτου ἔγινε στὴν ἀρχὴ διχτατορία ἐνὸς κόμματος πάνου στὸ προλεταριάτο καὶ πιὸ ἔπειτα διχτατορία μιᾶς ὅμαδας ἀπὸ γραφειοκράτες πάνου στὸ κόμμα, ὥσπου τὸ κόμμα, γιὰ νὰ κρατήσει τὴν ἐξουσία, υἱοθέτησε, μὲ πολὺ ἀνώτερη τεχνικὴ μαεστρία στὴν ἐκτέλεση, ὅλα τὰ περιοριστικὰ μέτρα τοῦ τσαρικοῦ δεσποτισμοῦ, ποὺ ἀνατράπηκε. Μποροῦμε νὰ βροῦμε πειστήρια ὅτι κάτου ἀπὸ ἔνα καθεστὼς χυβερνητικοῦ κι' ὅχι κοινωνικοῦ ἐλέγχου ἀναπτύσσονται κοινωνικὲς τάξεις ποὺ τὶς χαραχτηρίζει μεγάλη ἀνισότητα εἰσοδημάτων. Τέτοια προβλήματα πραχτικὰ δὲ μπορεῖ νὰ λυθοῦνται μὲ τὴν ἐπιχειρηματολογία. Γι' αὐτό, μ' ὅλο ποὺ σύμφωνα μὲ τὴν ἀντίληψη τὴ δική μου δὲ χωρίσει ἀμφιβολία σὲ

ποιὸ συμπέρασμα μᾶς δδηγοῦν οἱ μαρτυρίες πούχουμε στὰ χέρια μας, δὲ θὰ ἔπιχειρήσω νὰ πάρω θέση στὰ εἰδικὰ ζητήματα ποὺ δημιουργοῦνται ἀπὸ τὰ γεγονότα.

Γιὰ τὸ τωρινό μας τὸ θέμα, γιὰ τὸ τωρινό μας τὸ πρόβλημα, μᾶς φτάνουν δρισμένα γεγονότα, ποὺ δὲν ἀμφισβητοῦνται. Μιὰ θεωρία μονιστικὴ συνοδεύεται στὴν πραχτική της ἐφαρμογὴ ἀπὸ μονοχομματικὸ ἔλεγχο στὸν τύπο, στὰ σχολεῖα, στὸ οαδιόφωνο, στὸ θέατρο καὶ σ' ὅλα τ' ἄλλα μέσα ἐπικοινωνίας. Τὴν συνοδεύουν ἀκόμα καὶ δραστικοὶ περιορισμοὶ ποὺ ἐπιβάλλονται στὶς ἴδιωτικὲς συγκεντρώσεις καὶ στὶς ἴδιωτικὲς συνομιλίες. Ἐνας ἀπὸ τοὺς λόγους τῆς μεγάλης διχογνωμίας γιὰ τὴν κατάσταση τῶν πραγμάτων — τὸ σημεῖο ποὺ ἀναφέραμε τώρα δὰ—εἶναι πὼς ἡ ἀποτελεσματικὴ διχτατορία (κ' ἡ διχτατορία ποὺ δὲν εἶναι ἀποτελεσματικὴ δὲν εἶναι καθόλου διχτατορία) ἔχει ἀπόλυτα στὰ χέρια της τὸν τύπο, τὰ ταξίδια, τὴν ἄλληλογραφία καὶ τὶς προσωπικὲς ἐπαφές. Ἡ συνέπεια εἶναι ὅτι μόνο σὲ λίγους ἀνθρώπους εἶναι προσιτὲς οἱ πηγὲς ποὺ μποροῦνε νὰ δώσουνε πληροφορίες γιὰ τὶς πολιτικὲς μεθόδους. Κι αὐτοὶ οἱ λίγοι εἶναι ίσα κεῖνο τὸ συγκρότημα πούχει τὸ μεγαλύτερο συμφέρον νὰ ἐμποδίζει τὶς ἐλεύθερες ἔρευνες καὶ τὶς ἐλεύθερες ἀνακοινώσεις.

Ἡ κατάργηση τῆς ἐλευθερίας τῆς πίστης, τῆς ἐλευθερίας τοῦ λόγου καὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς συνάθροισης δὲν εἶναι ἀπὸ κεῖνα τὰ γεγονότα ποὺ ἀμφισβητοῦνται. Γιατὶ ἀνάγονται στὴν οὐσία τῆς διχτατορίας. Κι αὐτὴ πάλι ἀνάγεται στὴν οὐσία τῆς θεωρίας ποὺ ἡ Ἐπανάσταση ισχυρίζεται πὼς ἔβαλε σὲ ἐφαρμογὴ. Οὔτε κι ὁ ἀνελέητος κατατρεγμὸς κ' ἡ ἀνελέητη τιμωρία τῶν σχισματικῶν εἶναι ἀπὸ τὰ γεγονότα ποὺ ἀμφισβητοῦνται. Μιὰ σειρὰ ἀπὸ δίκες ἀπομάκρυνε ἀπὸ τὴν ζωὴ (ὅπως κι ἀπὸ τὴν πολιτικὴ δράση) τὸν καθένα ἀπὸ τοὺς ἀντρες καὶ τὴν καθεμιὰ ἀπὸ τὶς γυναῖκες ποὺ κάνανε τὴν Ἐπανάσταση, ἀν ἐξαιρέσουμε μερικὰ ἄτομα μὲ σχετικὰ κατώτερο χαραχτήρα. Ὁταν γίνεται διαμάχη, σημασία ἔχει νὰ δικαιολογηθεῖ ἡ πράξη

κι' ὅχι νὰ ἔξοριστοῦν ἢ νὰ φυλακιστοῦν ἢ νὰ ἐκτελεστοῦν ὅλοι οἱ παλιότεροι σημαντικοὶ ἡγέτες. Εἴτε βγάλουμε τὸ συμπέρασμα πὼς ἔκεινοι οἱ ἀνθρώποι προδώσανε τὴν ἴδια τους τὴν ὑπόθεση, τὴν ἀπελευθέρωση τῆς ἀνθρωπότητας, εἴτε τοὺς θεωρήσουμε θύματα μιᾶς κλίκας ποὺ ἐπιθυμεῖ νὰ κρατήσει στὰ χέρια της τὸ μονοπώλιο κάθε ἔξουσίας, αὐτὸ δὲ μοιάζει νὰ παίζει μεγάλο ρόλο σὰν κοιτήριο γιὰ τὶς θεωρητικὲς βάσεις ποὺ στηρίζουνται τὶς ἐπαναστατικὲς μεθόδους τοῦ ταξικοῦ πολέμου, διό τοι' ἀν θὰ διαφέρει ἡ κοίση μας γιὰ τὸ χαραχτήρα τῶν ἀνθρώπων ποὺ ἔνοχοποιηθήκανε.

“Αδιαφιλονείκητα περιστατικὰ ἐπικυρώνουν ἐνα συμπέρασμα ποὺ βγαίνει ἀπὸ ἄλλα παραδείγματα τῆς ἴστορίας, δτι δηλαδὴ οἱ ἀπόλυτες ἀρχὲς δὲν ἀνέχονται τῇ διαφωνίᾳ. Γιατὶ ἡ ἀμφισβήτηση «τῆς Ἀλήθειας» εἶναι κάτι παραπάνου ἀπὸ διανοητικὴ πλάνη. Εἶναι ἀπόδειξη κακῆς κ^α ἐπικίντυνης θέλησης. “Οταν τὸ κυρίαρχο δόγμα εἶναι καθαρὰ θεολογικό, ὑπάρχουν δρισμένοι δροι ποὺ χρησιμοποιοῦνται γιὰ νὰ χαραχτηρίζουνται τὴν κακὴ θέληση. “Οταν τὸ δόγμα εἶναι πολιτικό, ἡ φρασεολογία εἶναι διαφορετική. “Αντὶς γιὰ τὴ λέξη «αἰρεση» χρησιμοποιεῖται ἡ λέξη «ἀντεπανάσταση».

Μοιάζουν ἔξαιρετικὰ οἱ ψυχικὲς καὶ ἥθικὲς διαθέσεις ποὺ προκαλοῦνται στὴ μιὰ περίπτωση καὶ στὴν ἄλλη, καθὼς κ^α οἱ πράξεις ποὺ τὶς ἐκδηλώνουνται. Κ^α ἔπειτα καμιὰ θεωρία δὲ μεταφέρνεται αὐτόματα στὴν πράξη, δὲν ἐφαρμόζεται μόνη της σὲ εἰδικὰ περιστατικά. Πρέπει νὰ ὑπάρχει κάποιο συγκρότημα προσώπων ποὺ νὰ καθορίζει ποιὰ σημασία ἔχει ἡ θεωρία δταν ἐφαρμόζεται σὲ τούτη ἡ σὲ κείνη τὴν περίσταση. Κ^α ἐνα συγκρότημα ποὺ ἄλλο δὲν κάνει παρὰ νὰ ἐρμηνεύει εἰν^{τού} ἀνίσχυρο, ἀν δὲν ἔχει τὴν ἔξουσία νὰ ἐπιβάλει τὶς ἀποφάσεις του. Πὼς εἰν^{τού} ἔξαιρετικὰ ἐπικίντυνο νὰ δίνεται σὲ κάποιο συγκρότημα ἔξουσία δίχως εὐθύνη γιὰ τὴν ἀσκησή της, εἶναι κοινοτοπία γιὰ μιὰ δημοκρατία. Τῆς ἀνεύθυνης αὐθαιρεσίας ἡ αὐξηση εἰν^{τού} ἄμεσα ἀνά-

λογη μὲ τὴν πίστη στὸ ἀπόλυτο κύρος τῆς θεωρητικῆς ἀρχῆς ποὺ στ' ὅνομά της ἀσκεῖται ἡ ἔξουσία. Γιὰ νὰ ὑποστηριχτεῖ ἡ θεωρητικὴ αὐτὴ ἀρχὴ κατὰ τῆς αἰρεσης ἢ τῆς ἀντεπανάστασης, πρέπει ὅσοι ἄνθρωποι ἔχουν ἐπίσημο ἀξιωμα νὰ καλυφθοῦνε τελικὰ μὲ τὴ σκοπιμότητα τὴ σχετικὴ μὲ τὸ ἀποτέλεσμα ποὺ ἔξαγγέλλεται ἡ ἐπιδίωξη του. Ἡ θεότητα ἥτανε κάποτε τῶν βασιλιάδων τὸ προπύργιο. Ἀποκηρύχτηκε στὴ Ρωσία ἡ λατρεία ποὺ προσφερούτανε σὲ δρισμένα ἄτομα. Ἀποκηρύχτηκε, ἐπειδὴ ἡ διμαδικὴ δράση ἔχει πολὺ μεγαλύτερη σπουδαιότητα ἀπὸ τὴν ἀτομική. Καὶ τώρα τούτη ἡ παλιότερη ἀποκήρυξη παραχωρεῖ τὴ θέση της σὲ μιὰ βυζαντινὴ κολακεία ποὺ προσφέρνεται στὸν Ἀρχηγό. "Αλλο ἀναμφισβήτητο γεγονὸς εἶναι πὼς τὸ κράτος σὰν ἔξαναγκαστικὴ κυβερνητικὴ ἔξουσία δὲ σβήνει. "Ισα Ἰσα μεγάλωσε ἡ ἔνταση καὶ ἡ σφαίρα τῆς κρατικῆς ἐπιρροῆς. Ἡ ἀνεξάρτητη δράση τῶν μερίδων μέσα στὸ κόμμα, καθὼς καὶ τῶν ἐργατικῶν σωματείων καὶ τῶν ἀρχικῶν σοβιέτ, θεωρεῖται τώρα, ἀν δχι ἀντεπαναστατική, τὸ λιγότερο ἔχθρικὴ πρὸς τὴ διατήρηση τῆς διχτατορίας τοῦ προλεταριάτου. Μέρος τῆς ἀρχικῆς μαρξιστικῆς διδασκαλίας ἀποτελεῖ ἡ γνώμη ὅτι καμιὰ κοινωνικὴ τάξη πουχεὶ στὰ χέρια της δύναμη δὲν τὴν παραχωρεῖ, ἀν δὲν ἀναγκαστεῖ ἀπὸ ἀνώτερη βίᾳ νὰ τὸ κάνει. Τὸ πῶς ἐφαρμόζεται τούτη ἡ ἰδιαίτερη πλευρὰ τῆς διδασκαλίας στὴν περίπτωση τῶν ἀνθρώπων ποὺ παραχωροῦνε τώρα τὴν ἔξουσία, εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς «ἀντιφάσεις» ποὺ συνοδεύουνε τὴ διαλεχτικὴ θεωρία. "Ισως ἀξίζει ν' ἀναρωτηθοῦμε ἀν τὸ ἀδιάκοπο κομμάτιασμα τῶν ἐκδηλωμένων μαρξιστῶν σὲ φατρίες ποὺ ἀντιμάχονται ἡ μιὰ τὴν ἄλλη μὲ τὸ ἴδιο πεῖσμα ποὺ πολεμᾶνε τὸν κηρυγμένο τους ἔχτρο, δὲν παρουσιάζει κάποια ἀναλογία μὲ τὴ θεωρία τοῦ ταξικοῦ πολέμου.

Γιατὶ ἐνῶ ἀποτελοῦσε μέρος τῆς ἀρχικῆς διδασκαλίας ὅτι τὸ μίσος τὸ προσωπικὸ βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὰ δρια τῆς ἀπρόσωπης περιοχῆς τῶν οἰκονομικῶν δυνάμεων, εἰν' ἀμφίβολο ἀν ὑπάρχει στὴν ἴστορία καμιὰ περίπτωση ποὺ τὸ ο δι υ π τ he o-

λογίσιμη ξεπέρασε σὲ ένταση τὴν ἔχθρότητα ποὺ δείχνουν οἱ πιστοὶ δπαδοὶ τῆς ὁρθόδοξης μαρξιστικῆς διδασκαλίας στοὺς ἀνορθόδοξους. Πιότερο ἔχτοεύονται κείνους ποῦναι σύμφωνοι μαζί τους ἀπὸ δρισμένη ἄποψη παρὰ τοὺς ἀναγνωρισμένους ἀντιπρόσωπους τοῦ καπιταλισμοῦ. Γιατὶ οἱ πρῶτοι εἰν^ο αἰρετικοί, ἐνῶ οἱ δεύτεροι δὲν εἶναι παρὰ δπαδοὶ μιᾶς πίστης ποῦναι φυσικὸν νὰ τοὺς ταιριάζει. "Οπως οἱ εἰδωλολάτρες σὲ ἀντιδιαστολὴ πρὸς τοὺς αἰρετικούς, ἔτσι καὶ τοῦτοι τόσο ξέρουνε τόσο λένε. Σὲ μιὰ χώρα σὰν τὶς Ἐνωμένες Πολιτεῖες οἱ φράσεις οἱ βαριεὶς ἀντιστοιχοῦνε μὲ τὴν ἔξωτερη ἐπιβολὴ ποὺ ἀσκεῖται κεῖ δπου ὑπάρχει διχτατορία. Κι^ο δ ἐλαφρότερος χαραχτηρισμὸς εἶναι νὰ σὲ ποῦνε φασιστὴ ἢ φίλο τοῦ φασισμοῦ.

Δὲν εἶναι παράξενη ἡ συμπάθεια ἡ μεγάλη ποὺ δείχνουν οἱ φιλελεύθεροι τῆς δικῆς μας τῆς χώρας πρὸς τὸν ὅλοκληρωτισμὸν τὸ ρωσικὸν—τόσο μεγάλη συμπάθεια ὥστε φτάνουνε στὸ σημεῖο νὰ ἰσχυρίζονται πὼς ἢ χώρα τῶν σοβιέτων οὐσιαστικὰ εἶναι δημοκρατία καὶ πὼς πρέπει νὰ συμμαχήσουμε μαζί της γιὰ ν^ο ἀντιμετωπίσουμε τὰ κράτη τὰ φασιστικά. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία πὼς ἔχει γίνει πρόοδος στὴν ΕΣΣΔ πρὸς πολλὲς κατευθύνσεις. ἀπ^ο τὸν καιρὸν τῆς ἀνατροπῆς τοῦ τσαρισμοῦ. Ἡ πρόοδος αὐτὴ εἶναι φανερὴ κ^α ἔχει πάρει μεγάλη δημοσιότητα, ἐνῶ ἡ διεξαγωγὴ τῶν πολιτικῶν ὑποθέσεων εἶναι κλειστὸ διβλίο. Ἀκόμα πιὸ μεγάλη σημασία ἔχει τὸ δτι τὰ πρόσωπα ποὺ βλέπουνε στὴ χώρα μας τὴν ἀναστατωτικὴ ἐπίδραση τοῦ τωρινοῦ οἰκονομικοῦ συστήματος τὰ ἐπηρεάζει, τὰ συγκινεῖ τὸ γεγονός δτι μιὰ χώρα ἔκανε κάτι γιὰ ν^ο ἀνατραπεῖ αὐτὸ τὸ σύστημα. Κ^α επειτα δὲν ἔχουμε τὴ συνήθεια νὰ τὶς παίρνουμε καὶ πολὺ στὰ σοβαρὰ τὶς κοινωνικὲς καὶ πολιτικὲς φιλοσοφίες. Τὶς παίρνουμε ἐμπειρικὰ καὶ «πραγματιστικὰ» σὰ συνθήματα χρήσιμα. Δὲν καταλαβαίνουμε πὼς οἱ ἀνθρώποι τῆς ἡπειρωτικῆς Εὐρώπης, καὶ μάλιστα δσοι ἔχουν ἐπηρεαστεῖ στὴ μόρφωσή τους ἀπὸ ιδέες γερμανικές, αἰσθάνονται γιὰ τὴ δράση ποὺ κατευθύνεται «ἐμ-

πειρικά» μεγαλύτερη περιφρόνηση ἀπ' ὅση νιώθουμ⁹ ἐμεῖς γιὰ τὴν ἀφηρημένη θεωρία. Κι' ὅταν πάλι γίνουνε περιστατικὰ ποῦναι φανερὸ πὼς εἶναι δυσάρεστα, εὔχολο εἶναι νὰ ἔξηγηθοῦνε σὰν ἀποτελέσματα τῆς ἐπιβίωσης μιᾶς νοοτροπίας ποῦν' ἀκόμα μισοασιατική. Κι' ὅμως τοῦτες εἶναι πραγματικὰ οἱ ψυχικὲς διαθέσεις ποὺ δημιουργήσανε τὴ δυνατότητα νὰ εὐδοκιμήσει μιὰ μονολιθική θεωρία μαρξιστικοῦ τύπου.

Τίποτ¹⁰ ἀπ' ὅσα εἴπαμε δὲν παραγγωρίζει τὴν ἐπίδραση ποὺ ἀσκοῦν οἱ οἰκονομικοὶ παράγοντες πάνου στ' ἄλλα τὰ στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ (οὕτε βέβαια στὴν πολιτικὴ σήμερα). "Εχει ὠστόσο ἀποδειχτεῖ γιὰ τὶς μεθόδους τὶς δημοκρατικὲς πὼς ἀκόμα καὶ ἀν δὲν ἔχουν ἀρκετὴ ὑπόσταση εἰν⁹ ἀπαραίτητες γιὰ νὰ πραγματοποιηθεῖ ἡ οἰκονομικὴ ἄλλαγὴ μὲ τέτοιον τρόπο ποὺ νὰ ὠφεληθεῖ ἡ ἐλευθερία. Μαζὶ μὲ πολλοὺς ἄλλους ἔχω τονίσει καὶ ἔγῳ ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ τὶς βλαβερὲς συνέπειες ποὺ φέρνουν οἱ τωρινὲς συνθῆκες τῶν βιομηχανικῶν καὶ ἐμπορικῶν ἐπιχειρήσεων στὴ γνησιότητα τῶν δημοκρατικῶν σκοπῶν καὶ τῶν δημοκρατικῶν μεθόδων. Δὲν ἔχω τίποτα ν⁹ ἀνακαλέσω. Μὰ ἡ κατάσταση ποὺ ἐπικρατεῖ στὶς χῶρες τὶς διλοκληρωτικὲς ἔχει ἀποδείξει μιὰ γιὰ πάντα ἔνα γεγονὸς ποὺ δὲν τόχουν ἀντιληφθεῖ ἀρκετὰ καθαρὰ ὅσοι κρίνουνε τὰ πράματα, χωρὶς ἔγῳ ν⁹ ἀποτελῶ ἔξαιρεση, τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ τύποι ποὺ ἀκόμα διατηροῦνται εὐνοοῦνε τὴν ἐλεύθερη συζήτηση, τὴν κριτικὴ καὶ τοὺς προαιρετικοὺς συνεταιρισμούς. "Ετοι ἀνοίγεται ἔνα χάσμα ἀνάμεσα σὲ μιὰ χώρα ὅπου ὑπάρχει δικαίωμα ψήφου καὶ λαϊκὴ ἀντιροστεία καὶ σὲ μιὰ χώρα πούχει διχτατορία εἴτε τῆς δεξιᾶς εἴτε τῆς ἀριστερᾶς. Οἱ διαφορὲς ἀνάμεσα σὲ τοῦτες τὶς δυὸ διχτατορίες δλο καὶ λιγοστεύουνται ἡ μιὰ τὴν τεχνικὴ τῆς ἄλλης.

"Η μαρξιστικὴ θεωρία ὑποστηρίζει ὅτι στὰ κράτη ποὺ ὀνομάζονται δημοκρατικὰ ἡ κυβέρνηση δὲν εἶναι παρὰ τὸ δργανομιᾶς τάξης, τῆς κεφαλαιοκρατικῆς, ποὺ μεταχειρίζεται τὸ νομοθετικὸ σῶμα, τὰ δικαστήρια, τὸ στρατό, τὴν ἀστυνομία, γιὰ νὰ

κάνει διατηρεῖ τὴν ταξική της υπεροχή. Μὰ
ὅσοι κατακρίνουν τὴν μονόπλευρη δημοκρατία δὲν έχουν ἀντι-
ληφθεῖ τί αξίζουν τὸ ἀποτελέσματα ποὺ φέρνει διαδιάκοπος
ἔλεγχος τῶν κυβερνητικῶν πράξεων, ἢ ύπαρξη πολλῶν κομμά-
των καὶ διαμόρφωση ἀντιθέσεων στὴν πολιτική, καθὼς καὶ οἱ
συχνὲς ἐκλογὲς καὶ οἱ συζητήσεις καὶ λαϊκὴ παιδεία, ποὺ συμ-
βαδίζουν μὲ τὴν διακυβέρνηση τῆς χώρας ἀπὸ τὴν πλειοψηφία,
καὶ πάνου ἀπὸ δλα τὸ γεγονός διτὶ ἡ πολιτικὴ δράση δὲν εἶναι
παρὰ ἔνας ἀπὸ τοὺς πολλοὺς πολιτιστικοὺς παράγοντες ποὺ βρί-
σκονται σὲ ἀμοιβαία σχέση. Κι' αὐτὴ ἡ ἀποψη ἐνισχύεται ἀμα
δεχτοῦμε τὴν ἐπίκριση διτὶ τὸ δημοκρατικό μας πολίτευμα εἶναι
κατὰ ἔνα μεγάλο μέρος περσότερο τυπικὸ παρὰ οὐσιαστικό, φτά-
νει νέονταραβληθεῖ μὲ τὸν κρατικὸ ἔλεγχο τοῦ δλοκληρωτι-
σμοῦ. Γι' αὐτοὺς ποὺ μάθανε νὰ θεωροῦν ἀναμφισβήτητη τὴν
ἐπίδραση ἀμέτρητων κοινωνικῶν τάσεων, ποὺ πολλὲς ἀπὸ αὐτὲς
οὔτε πολιτικὲς εἶναι οὔτε οἰκονομικές, ἢ ύποτέλεια τοῦ πολιτι-
κοῦ παράγοντα στὸν παράγοντα τὸν οἰκονομικὸ ἔχει σημασία.
Αὐτὴ τὴν σημασία δὲ μπορεῖ νὰ τὴν ἔχει σὲ χῶρες ποὺ βρίσκον-
ται ἔξω ἀπὸ τὴν δημοκρατικὴ παράδοση. Ἀκόμα κι' διγγλικὸς
λαὸς δυσκολεύεται νὰ καταλάβει γιατὶ καὶ πῶς ἡ πολιτικὴ δὲ
μπορεῖ στὸν τόπο μας νέονταραβληθεῖ τόσο τοὺς ἀνθρώπους
διστηνοῦντα στὴν Ἀγγλία. Ἰσως ἐδῶ τὸ ἀποτέλεσμα ποὺ βγαίνει ἀπὸ
αὐτὸν εἶναι ἡ χαλάρωση τῆς συνοχῆς καὶ διοριστία στὴν κατεύ-
θυνση τῆς δράσης. Δημιουργεῖται δύμως κάπως ἴσορροπημένη
κρίση, κάποιο ἴσοζύγιο στὰ ζητήματα τὰ κοινωνικά. Παραδε-
χόμαστε πῶς γιὰ νὰ δημιουργηθεῖ ἔνα ἀποτέλεσμα στὴν κοινω-
νία ἐνεργοῦντες πολλοὶ καὶ διάφοροι παράγοντες. Κύματα ἔρχον-
ται καὶ φεύγουντες, κύματα ἐπίμονης ἀπαίτησης νὰ ἐφαρμοστεῖ
τοῦτο καὶ κεῖνο τὸ μέτρο, νὰ ἐπιδιωχτεῖ τοῦτος καὶ κεῖνος δι
σκοπός. Μὰ ύπαρχει τουλάχιστο ἀρκετὴ δημοκρατικότητα ὥστε
νὰ συνδυάζεται σιγὰ ἡ κάθε τάση μὲ τὶς ἄλλες, νὰ βγαίνει
μὲ τὸν καιρὸ διασος δρός τους. Τοῦ μάσου δρου τὶς ἰδιότητες

έλευθερα κ^ο εύκολα μποροῦμε νὰ τὶς κρίνουμε. Μὰ τὸ νὰ βγανει μέσος δρος, τὸ νὰ γίνεται κάποια κίνηση πρὸς τὴ μεσότητα, εἶναι κατόρθωμα ἔξαιρετικὰ τιμητικό, ἀν τὸ συγχρίνουμε μὲ τὸ φανατισμὸ ποὺ προκαλοῦν οἱ μονιστικὲς Ἰδέες, δταν ἀποχτήσουν ἐπιρροή. [¶] Ωστόσο μὲ τὴ συνήθεια ποὺ ὑπάρχει νὰ καλλιεργεῖται ἡ φαντασία πιὸ εύκολα ἀπ^ο ἄλλοῦ ἔξιδανικεύονται ἐδῶ οἱ συνθῆκες μᾶς χώρας σὰν τὴ Ρωσία, ποὺ ἐπιζητεῖ νὰ συγχροτηθεῖ μονολιθικά. [¶] Ο «ἀπλὸς ἀνθρωπος» μπορεῖ νὰ εἴν^ο ἀπλός, μὰ γι^ο αὐτὸ τὸ λόγο εἶναι σὲ θέση νὰ ζυγίζει τὰ ὑπὲρ καὶ τὰ κατά. Καὶ γιὰ τὴ δημοκρατία αὐτὸ εἶναι προστασία μεγαλύτερη ἀπὸ κάθε εἰδικὸ νόμο, κι^ο ἀς εἶναι γραμμένος στὸ Σύνταγμα.

Τὸ ἐπιμύθιο δὲν εἶναι πὼς πρέπει ἀκριτα νὰ ἔξυμνήσουμε τὴν ἐμπειρική, πλουραλιστικὴ καὶ πραγματιστικὴ μέθοδο. [¶] Αντίθετα τὸ μάθημα ποὺ πρέπει νὰ μάθουμε εἶναι πόση σημασία ἔχουν οἱ Ἰδέες, ἵνα σωρὸ Ἰδέες ποὺ στὴν πράξη γίνονται γόνιμες ὑποθέσεις. [¶] Ο ἀκριτος ἐμπειρισμὸς δίνει εύκαιριες νὰ γίνονται μανοῦβρες κρυφές, παρασκηνιακές. [¶] Ενῶ φανταζόμαστε πὼς τὴν ταχτικὴ ποὺ ἀκολουθοῦμε τὴν κατευθύνει ὁ κοινὸς νοῦς μὲ τὴν καλύτερη σημασία τούτης τῆς λέξης, μπορεῖ πραγματικά, ἀνίσως δὲν παρατηροῦμε τὴν κατάσταση ὅδηγημένοι ἀπὸ Ἰδέες γενικές, νὰ βρισκόμαστε στὰ πρόθυρα νὰ μᾶς τραβήξουν ἀπ^ο τὴ μύτη ὅρισμένοι παράγοντες ποὺ ισχυρίζονται πὼς εἶναι δημοκρατικοὶ κι^ο ὅμως οἱ πράξεις τους ὑπονομεύουνε τὴν ἐλευθερία. Αὐτὸ εἶναι προειδοποίηση γενική. Κι^ο ἀν τὴν ἐκφράσουμε μὲ συγκεκριμένες λέξεις, θὰ μᾶς κάνει ἐπιφυλαχτικοὺς ἀπέναντι σ^ο ὅποιους ξέρουμε νὰ λένε πολλὰ γιὰ τὸν «ἀμερικάνικο τρόπο ζωῆς» ταυτίζοντας τὸν ἀμερικανισμὸ μὲ μιὰ ταχτικὴ κομματικῆς ἐμπάθειας καὶ προκατάληψης, μὲ μιὰ ταχτικὴ ποὺ ὑποστηρίζει κρυφοὺς οἰκονομικοὺς σκοπούς.

[¶] Η πειραματικὴ μέθοδος τῆς ἐπιστήμης ἀποτελεῖ δεῖγμα τῆς μορφῆς ποὺ παίρνει ἡ ἐμπειρικὴ μέθοδος δταν ἡ πείρα φτάνει στὴν ὠριμότητα. [¶] Η πειραματικὴ μέθοδος βρίσκεται σὲ ἀντίθεση

μὲ τὸν «ἀπλοῖκὸν» ἐμπειρισμό. Αὐτὸς τὸ μόνο ποὺ θεωρεῖ σω-
στὸ εἶναι νὰ βασίζεται ἡ δράση μας στὴν ἐμπειρία, σὲ διαδοχι-
κὲς δοκιμὲς καὶ πλάνες δίχως νὰ ρυθμίζει τὶς πράξεις μας ὃ συ-
σχετισμός τους μὲ μιὰ ἵδεα ποὺ διατυπώνεται, μὰ καὶ ἔλεγχεται.
"Άλλο τόσο βρίσκεται σὲ ἀντίθεση ἡ πειραματικὴ μέθοδος μὲ
τὶς ἀπόλυτες θεωρίες, ποὺ ισχυρίζονται πῶς μόνο μιὰ 'Αλήθεια
ὑπάρχει καὶ πῶς τὴν ἔχει πιὰ ἀποκαλύψει καὶ τὴν κατέχει κά-
ποιο σύνολο ἀνθρώπων, δηλαδὴ κάποιο κόμμα. Τὸ Τζῶν Στρά-
του, ποῦναι "Αγγλος κι" ὅχι Ρῶσος, μποροῦμε γὰ τὸν ἀναφέρουμε
γιὰ νὰ δείξουμε πόσο ἀπολυταρχική, πόσο μονιστικὴ εἰν" ἡ τω-
ρινὴ «κομμουνιστικὴ» νοοτροπία, πόσο δηλαδὴ τὴν κυβερνᾷ τὸ
ίδαικὸ τῆς δμοιομορφίας. Γιατὶ αὐτὸς λέει πῶς τὰ κομμουνι-
στικὰ κόμματα, ἀκόμα κ" ἔξω ἀπ" τὴν Ρωσία, στὴ χώρα μας ἀς
ποῦμε, «μὲ τὴν ἀρνησή τους ν" ἀνεχτοῦν ἀσύμφωνες γνῶμες...
ἄλλο δὲν κάνουνε παρὰ νὰ ἐπικυρώνουνε τὴ διαβεβαίωσή τους
ὅτι ὁ σοσιαλισμὸς εἰν" ἐπιστημονικός». Θάτανε δύσκολο, ζως
ἀδύνατο, ν" ἀρνηθεῖ κανένας πιὸ ξεκάθαρα καὶ μὲ πιὸ περίτε-
χνη διατύπωση ὅλες κεῖνες τὶς ἰδιότητες ποὺ κάνουνε τὶς ἵδεες
καὶ τὶς θεωρίες εἴτε ἐπιστημονικὲς εἴτε δημοκρατικές. Αὐτὸς μᾶς
βοηθάει νὰ ἔξηγήσουμε γιατὶ στὸν τόπο μας οἱ λογοτέχνες πά-
νουσ ἀπ" ὅλους γοητευτήκανε ἀπ" τὴ μαρξιστικὴ θεωρία. Γιατὶ
ἔχοντας λιγότερο ἀπ" ὅλους πνεῦμα ἐπιστημονικὸ χάβουν ἀπ"
ὅλους πιὸ πρόθυμα τὴν ἵδεα ὅτι ἡ ἐπιστήμη εἰν" ἔνα καινούρ-
γιο εἶδος ἀλάθητης πίστης.

"Ἄς ἐπαναλάβω τὴ δήλωση πούκανα καὶ πρωτύτερα σὲ ἄλλη
περίσταση. Καμιὰ γενικὴ θεωρία πούχει, δπως ὁ μαρξισμός, τὴν
ἀξίωση πῶς ἐκφράζει τὴν τελειωτικὴ ἀλήθεια γιὰ τὶς ἀλλαγὲς
(εἴτε τὶς φυσικὲς εἴτε τὶς κοινωνικὲς) δὲ μπορεῖ νὰ κάνει γενικὰ
γνωστὴ τὴ σημασία τῆς γενικῆς ἵδεας ποὺ ὅλοι παραδέχονται
πῶς ισχύει γιὰ τὰ πραγματικὰ γεγονότα ὅταν συμβαίνουνε. Γιὰ
τὴν πράξη τὴν καθημερινὴ ἡ μόνη ἀξία πούχει μιὰ θεωρία
εἰν" ἡ ἔξηγηση ποὺ δίνει στὰ συγκεκριμένα γεγονότα, ὅταν ἀντι-

μετωπίζονται μὲ τὸ φῶς τῆς θεωρίας οἱ συγκεκριμένες σχέσεις ποὺ ὑπάρχουν ἀναμεταξύ τους. Δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι τὸ τελικὸ ἀποτέλεσμα τῆς δμοιομορφίας τῶν ἴδεων εἶναι νὰ δρίζεται ἐνα διαλεχτὸ ἀνθρώπινο σύνολο ποὺ μπαίνει πάνου ἀπὸ τὴ γενικὴ θεωρία. Οἱ ἀνθρωποι ποὺ καθορίζουνται τί σημαίνει ἡ θεωρία σχετικὰ μὲ τὸ μόνο σπουδαιό ζήτημα, δηλαδὴ μὲ τὸ τί πο ἐπει γίνεται, εἰν' ἀνώτεροι ἀπὸ τὴ θεωρία, κι' ἀς ἰσχυρίζονται πὼς ὑποτάξονται σ' αὐτή. Ἡ ἀπαίτηση νὰ ὑπάρχει δμοιομορφία στὶς γνῶμες, «ἡ ἀρνηση νὰ εἰν' ἀνεχτὲς οἱ γνῶμες οἱ ἀσύμφωνες», δημιουργεῖ τὴν ἀνάγκη νὰ ὑπάρχει πρῶτα πρῶτα ἔνα κόμμα κι' ὕστερα ἔνα διαλεγμένο συμβούλιο μέσα στὸ κόμμα γιὰ ν' ἀποφασίζει ποιὰ εἰν' ἐπιτέλους ἡ Ἀλήθεια σχετικὰ μὲ τὰ περιστατικὰ ποὺ παρουσιάζονται—καὶ συνάμα μιὰ ἐρμηνευτικὴ τεχνικὴ ἀληθινὰ θεολογικὴ γιὰ νὰ ἔχηγε τὴν τέλεια συνέπεια ποὺ ὑπάρχει μέσα σὲ μιὰ σειρὰ ἀπὸ κυβερνητικὰ μέτρα στερημένα ἀπὸ κάθε συνέπεια. Κ' ἔτσι ἔγινε μιὰ ἀλλαγή. Ἀπὸ τὴν καταγγελία τὴν παλιὰ ὅτι ἡ δημοκρατία ταυτίζεται μὲ τὸν καπιταλισμὸ τῆς μεσαίας ἀστικῆς τάξης κι' ἀπὸ τὴ συνήθειά τους νὰ βαφτίζουνται σοσιαλφασίστες δλους τοὺς ἄλλους σοσιαλιστές, φτάσαμε στὴν ταχτικὴ τὴν τωρινή, στὴ δημιουργία Λαϊκοῦ Μετώπου. Κι' ὁ μπολσεβικισμὸς παρουσιάζεται σὰ δημοκρατία τοῦ εἰκοστοῦ αἰώνα. Ἀπὸ τὴν ἄλλη τὴ μεριά, ἐνῶ πρωτύτερα καταγγέλναντε οἱ κομμουνιστὲς τὴ ναζιστικὴ Γερμανία, ἀρχίσαντε νὰ συμμαχοῦν οὓσιαστικὰ μαζί της, παρακινημένοι δμως τώρα πὰ ἀπὸ ἔνα δλότελα ἀξιέπαινο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν παγκόσμια εἰρήνη, σύμφωνα μὲ τὴν παλιὰ δρυδόδοξη θεωρία ὅτι μονάχα ὁ κομμουνισμὸς ἔχει τὴ δύναμη νὰ ἔδραιώσει τὴν εἰρήνη, ἀφοῦ πρῶτα κάνει μιὰ σειρὰ ἀπὸ παγκόσμιους κι' ἀπὸ ἐμφύλιους πολέμους. Ἡ ἐπιστημονικὴ μέθοδος, ἐπειδὴ τὸ ἔργο της γίνεται μὲ γόνιμες ὑποθέσεις κι' δχι μὲ μιὰν Ἀλήθεια ἀναλλοίωτη καὶ τελειωτική, δὲ βρίσκεται στὴν ἀνάγκη νάχει ἐσωτερικὸ συμβούλιο γιὰ νὰ διακηρύξει ποιὰ εἰν' ἥν Ἀλήθεια. Δὲν εἰν' ὑποχρεωμένη ν' ἀναπτύξει ἐρμηνευ-

τικὸ σύστημα σὰν τὴν θεολογία τὴν παλιά, ποὺ ἔξηγώντας τὶς φαινομενικὲς ἀσυνέπειες τὶς ἔξαφάνιζε. Βλέπει μὲ καλὸ μάτι τὶς «ἀσύμφωνες γνῶμες» νῦν ἀλληλοσυγχρούονται, φτάνει νάχουνε γερὲς βάσεις, νὰ παρουσιάζονται μαρτυρίες χεροπιαστές.

Μιὰ καὶ παρουσίασσα τὸ μαρξισμὸ σὰ δεῖγμα θεωρίας ποὺ καλλιεργεῖ τὴν ὅμοιομορφία καὶ βασίζεται στοὺς «ἀντικειμενικοὺς» παράγοντες τοῦ ἔξωτερικοῦ κόσμου ἀπομονωμένους ἀπὸ τοὺς παράγοντες τοὺς ἀνθρώπινους μὴ θέλοντας νῦν ἀναγνωρίσει τὴν ἀμοιβαία τους σχέση, θὰ μιλήσουμε τελικὰ γιὰ τὴν ἄγνοια ποὺ βρίσκεται ὁ μαρξιστὴς σχετικὰ μὲ τὶς ἴδιότητες τοῦ ἀνθρώπου. Γιατὶ ἔρχεται σὲ ἀντίφαση μὲ μιὰ διαβεβαίωση πούχει γίνει πολλὲς φορές, μὲ τὴ διαβεβαίωση πὼς ἡ οὖσα τοῦ μαρξισμοῦ, τῆς πραγματικῆς του πλευρᾶς τουλάχιστο, εἶναι τὸ πόσο σημαντικὸ κίνητρο εἶναι τὰ συμφέροντα τὰ προσωπικά. Αὗτὴ τὴ διαβεβαίωση τὴν ἀναφέρονται οἱ ἀντίκαλοι τοῦ μαρξισμοῦ γιὰ νὰ τὸν κατηγορήσουνε. Ἐπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ τὴν ἀπαντᾶμε πολλὲς φορὲς σὲ αὐθεντικὰ μαρξιστικὰ κείμενα. Αὗτὸ ὅμως πραγματικὰ κοντεύει νῦν ἀνατρέψει τὴν ἀληθινὰ μαρξιστικὴ θεωρία ὅτι ἡ κατάσταση ὅπου βρίσκονται οἱ δυνάμεις τῆς παραγωγῆς εἶναι ἡ μόνη καθοριστικὴ δύναμη. Γιατὶ σύμφωνα μὲ αὐτὴ τὴ θεωρία ὅλοι οἱ παράγοντες τῆς ἀνθρώπινης φύσης δημιουργοῦνται ἀπὸ τὸν ἔξωτερικὸ κόσμο. Τοὺς δημιουργοῦν οἱ «ύλικές», μὲ ἄλλα λόγια οἱ οἰκονομικὲς δυνάμεις. Κάθε ἀποψη ποὺ ἀναγνωρίζει ἀνεξάρτητη ὑπαρξη σὲ ὅποιοδήποτε στοιχεῖο τῆς ἀνθρώπινης φύσης ἀποτελεῖ σύμφωνα μὲ τὴ μαρξιστικὴ ἀντίληψη ὅπισθιδρόμηση σὲ κεῖνο τὸ εἶδος τῆς «ἰδεαλιστικῆς» θεωρίας ποῦρθε νὰ καταστρέψει ὁ μαρξισμός.

Εἶναι πολὺ πιὸ σωστὸ νὰ ποῦμε γιὰ τὸ μαρξισμὸ πὼς τὴ φύση τὴν ἀνθρώπινη δὲν τὴ λογαριάζει, δὲν τὴ θεωρεῖ παράγοντα ἀποτελεσματικὸ παρὰ μόνο ἀφοῦ τὴν καθορίσουν οἱ δυνάμεις τῆς παραγωγῆς. Ἐξιώνοντας πὼς ἔχει ἀντικαταστήσει τοὺς «οὐτοπικοὺς» σοσιαλισμοὺς δὲ δέχεται νὰ ἔξετάσει τίποτα.

Τ. ΝΤΙΟΥΗ: ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

ἀπὸ ψυχολογικὴν ἢ ἡθικὴν ἀποψην. "Αλλο ζήτημα ἂν ἡ θεωρία μπορεῖ πραγματικὰ ν' ἀνταποκριθεῖ σὲ τούτη τὴν ἀξιωσή της— ποὺ δίχως αὐτὴ δ «ὑλισμός» της δὲν ἔχει νόημα. Γιατὶ εἶναι φανερὸ πώς χρειάζονται δρισμένες τουλάχιστο δργανικές ἀνάγκες κι' δρισμένες δρμές γιὰ νὰ μποῦνε σὲ κίνηση οἱ δυνάμεις τῆς παραγωγῆς. "Αν δημος γίνει δεχτὸς αὐτὸς δ βιοψυχολογικὸς συντελεστής, πρέπει νὰ βρίσκεται σὲ ἀλληλεπίδραση μὲ τοὺς ἔξωτερους παράγοντες καὶ δὲν ὑπάρχει σημεῖο δκου μπορεῖ κανένας νὰ πεῖ δι παύει ἢ ἐπενέργειά του.

Τὸ συμπέρασμα ποὺ βγαίνει ἔχει καὶ πραχτικὴ καὶ θεωρητικὴ σημασία. "Ἄς πάρουμε γιὰ παράδειγμα τὸ ζήτημα τῶν τάξεων καὶ τῆς ταξικῆς συνείδησης. Αὐτὴ τὴν τελευταία τὴ θεωρεῖ ἀπαραίτητη προϋπόθεση ἢ μαρξιστικὴ διδασκαλία. Σύμφωνα μὲ τὸν δρυδόδοξο μαρξισμὸ ἢ ταξικὴ συνείδηση τοῦ προλεταριάτου γεννιέται ἐπειδὴ ἢ κατάσταση τῶν οἰκονομικῶν δυνάμεων, ποὺ τὴν ἀντιπροσωπεύει τῶν μεγάλων ἐργοστασίων ἢ παραγωγή, κάνει τοὺς ἐργάτες τοὺς μεροκαματιάρηδες νὰ συνασπίζονται δίχως πολλὴ ἢ δίχως καμιὰ ἐπαφὴ μὲ τοὺς ἐργοδότες, σὰν ἐκείνη τὴν ἐπαφὴ ποὺ ὑπῆρχε στὰ ἐργαστήρια ποὺ χρησιμοποιούσανε χειροκίνητα ἐργαλεῖα. "Ετσι ἔχωρίζονται οἱ τάξεις οἱ οἰκονομικὲς καὶ τονίζεται τῶν συμφερόντων ἢ σύγκρουση ἀνάμεσα στοὺς ἐργοδότες καὶ τοὺς ἐργολῆπτες ἀπὸ τὶς ἔξωτερὲς συνθῆκες καὶ συγάμα ἀπὸ τὰ κοινὰ συμφέροντα ποὺ ἐνώνουνε τοὺς δεύτερους, τὸν καιρὸ τῆς ἀθλιότητας τουλάχιστο. Πρέπει νὰ παρατηρήσουμε πὼς ὑπάρχει ἐνα στοιχεῖο ἀλήθειας σὲ τούτη τὴν ἀποψη, καὶ μάλιστα ἂν τὴν ἀντιπαραβάλουμε μὲ τὶς νουθεσίες ποὺ κάνουνε τὰ κύρια ἀρμόδια ὑποστηρίζοντας πὼς δὲ μπορεῖ νὰ ὑπάρχει σύγκρουση ἀνάμεσα στὸ «κεφάλαιο» καὶ τὴν «ἐργασία», ἀφοῦ τὸ ἐνα ἔξαρταται ἀπὸ τὸ ἄλλο. Μὰ τὰ γεγονότα ποὺ προϋποθέτει ἢ παρατήρησή μας αὐτὴ δὲ συμβιβάζονται μὲ τὴν ὑστατη θεωρία. "Ο σχηματισμὸς μιᾶς τάξης, καὶ μάλιστα τῆς ταξικῆς της συνείδησης ὁ σχηματισμός, ἔξαρταται

ἀπὸ τὴν ἐνέργεια τῶν ψυχικῶν παραγόντων, ποὺ δὲν τοὺς ἀναφέρει ἡ θεωρία, τοὺς θεωρεῖ ἀσχετους.

‘Η ἀλήθεια εἶναι πώς ὁ Μάρκος καὶ ὕστερος ἀπὸ αὐτὸν ὁ κάθε μαρξιστὴς χωρὶς νὰ τὸ καταλαβαίνει παραδέχεται ὅτι στῆς ἀνθρώπινης φύσης τῇ συγκρότηση ὑπάρχουνε καὶ λειτουργοῦνε παράγοντες καὶ πώς ἀναγκαστικὰ οἱ παράγοντες αὗτοὶ μαζὶ μὲ τὶς «ἔξωτερικὲς» οἰκονομικὲς ἢ «ύλικὲς» συνθῆκες δημιουργοῦνται, τις ὑπάρχει πραγματικά. ‘Αν τοὺς ἀναγνώριζε ἡ θεωρία καθαρὰ καὶ ἔστερα, ἄλλη κατεύθυνση θάπαιρνε. Τὰ πράματα ποὺ τόνισε ὁ Μάρκος, θεραπεύονταν ἄλλη προοπτική. Εἶναι φανεταὶ γεγονός ὅτι ὁ Μάρκος χωρὶς νὰ τὸ καταλαβαίνει παραδεχόταν τὴν ψυχολογία ποὺ ἐπικρατοῦσε στὴν ἐποχή του καὶ για τὸ ἔβαλε στὸ κεφάλι της τὴν αἰσιόδοξη ψυχολογία τοῦ φιλελευθερισμοῦ ποὺ τὸν χαραχτηρίζει τὸ laissez faire. ‘Οταν μάθεωρία γιὸς τὴν ἔξελιξη τῆς κοινωνίας ἀναγνωρίζει ἀγεπιφύλαχτα τοὺς παράγοντες τοὺς ψυχολογικούς, δέχεται—ὅπως θεραπεύεται—πρακτικά τοὺς παρακάτου—τὶς ἀξίες καὶ τὶς ἀξιολογήσεις.

Κάθε μονολιθικὴ θεωρία γιὰ τὴν λειτουργία τῆς κοινωνίας καὶ γιὰ τὴν αἰτιοκρατία ποὺ βασιλεύει σε αὐτὴ τείνει νάχει μιὰ ἀπάντηση ἔτοιμη γιὰ τὰ προβλήματα ποὺ παρουσιάζονται. Εἶναι τόσο χοντροκομμένη ἡ ἀπάντηση ώστε ἐμποδίζει τὸν ἔλεγχο τῶν εἰδικῶν σημείων ποὺ περιέχονται μέσα στὸ πραγματικὸ πρόβλημα. Για τὸν αὐτὸν καὶ ὑπαγορεύει μιὰ πραχτικὴ δράση ποὺ ζητάει ἡ ὅλα ἡ τίποτα καὶ ποὺ τελικὰ βγάνει στὴ μέση καινούργιες δυσκολίες. Κατάλληλα παραδείγματα μοῦ φαίνεται πώς εἶναι δυὸς κατηγορίες ἀπὸ περιστατικὰ ποὺ παίξανε μεγάλο ρόλο στὴν ιστορία τῆς ΕΣΣΔ. Σύμφωνα μὲ τὴν μαρξιστικὴ θεωρία, αὗτοὶ ποὺ ἀποτελοῦνται τὴν ἐργατικὴ τάξη, μιὰ καὶ ἔχουνε χτήματα δικά τους, ἀνήκουνται στὴ μπουρζουαζία, σε ἓνα κατώτερο βέβαια τμῆμα της. Στὸ προλεταριάτο ἀνήκουνται μονάχα οἱ ἐργάτες ποὺ δουλεύουνται στὰ ἐργοστάσια, οἱ συγκεντρωμένοι στὶς πόλεις. Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὴν μαρξιστικὴ θεωρία ταξικὸς πόλεμος ὑπάρχει

άναμεσα στοὺς ἔργάτες τῶν πόλεων καὶ στὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ. Πραγματικὸ πρόβλημα, ψυχολογικὸ καὶ πολιτικό, εἶναι τὸνὰ ἐνώθουνε τοῦτες οἱ δυὸς ἀνθρώπωνες διμάδες σὲ κοινὴ κοινωνικὴ δράση. Γιατὶ ὁ ἀπλοποιημένος μονιστικὸς χαρακτήρας τῆς θεωρητικῆς βάσης ἐμποδίζει τοὺς ἀνθρώπους νὰ ἔξετάσουνε τὸ πρόβλημα σὲ ν πρόβλημα. Καθορίζεται προκαταβολικὰ ὅτι ἡ ταξικὴ σύγκρουση εἶναι τέτοιας λογῆς ωστε ἡ ἐπιτυχία τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος συνδέεται ἀναπόσπαστα μὲ τὴν ἐπικράτηση τοῦ ἔργατη τοῦ μεροκαματιάρη, τοῦ ἔργατη τῆς πόλης, πάνου στὸν ἀγροτικὸ πληθυσμό. Ὁποιος ἔχει παρακολουθήσει τὴν ρωσικὴ ἴστορία ἔρει πὼς καὶ πρωτύτερα ἡ ἀποδοχὴ τούτης τῆς ἀπόλυτης ἀρχῆς στάθηκε ἡ αἰτία νὰ δέξεται τρομαχτικὰ ἐνα δύσκολο πρόβλημα, ὃση διαλλαχτικότητα κι^ν ἀν ἔδειξε ὁ Λένιν στὴν ἐφαρμογὴ της.

Τὸ ἄλλο παράδειγμα εἶναι τὸ ζήτημα τῆς δυνατότητας νὰ ἐγκαθιδρυθεῖ σὲ μιὰ καὶ μόνη χώρα ὁ σοσιαλισμός, σὲ ἐποχὴ ποὺ οἱ δυνάμεις τῆς παραγωγῆς ἀνήκουνε σ^τ δλα τὰ ἔθνη. Κ^τ ἐδῶ πάλι ὑπάρχει ἐνα δύσκολο πρόβλημα σχετικὰ μὲ τὴν ταχτικὴ ποὺ πρέπει νὰ ἐφαρμοστεῖ γιὰ νὰ προσαρμόζονται οἱ ἐσωτερικὲς σχέσεις μὲ τὶς ἐξωτερικές. Ἡ θεωρία «δλα ἡ τίποτα» ἔφερε στὴ Ρωσία μιὰ ριζικὴ διάσπαση, τὸ σχηματισμὸ δυὸς ἐχθρικῶν μερίδων μέσα στὸ ἀρχικὸ Κομμουνιστικὸ Κόμμα. Οἱ διαπραγματεύσεις, ὁ συμβιβασμός, ἡ διαμόρφωση πολιτικῆς βασισμένης στὴν ἔρευνα τῶν πραγματικῶν δρων κανονιστήκανε ἀπὸ πρότιν. Ἀκόμα κι^ν ὅταν ἐγκαταλείφθηκε ὁ ἀρχικός, ὁ δρομόδιος μαρξισμὸς κι^ν ἀντικαταστάθηκε ἀπὸ τὴν προσκάθεια νὰ ἐγκαθιδρυθεῖ ὁ σοσιαλισμὸς σὲ μιὰ χώρα μονάχα — γιὰ τούτη τὴν πολιτικὴ πολλὰ θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε μὲ βάση τὴν πραγματικότητα — χρειάστηκε ν^τ ἀποδειχτεῖ πὼς ἡ ταχτικὴ αὐτὴ εἶν^τ ἡ μόνη πούχει κύρος, ἡ μόνη ποὺ ἐπιτρέπεται ἀπὸ τὴν θεωρία «δλα ἡ τίποτα», τὴ θεωρία ποὺ «δὲν ἀγέχεται γνῶμες μαρξισμοφωνες» ἔξαιτίας τοῦ «ἐπιστημονικοῦ» χαρακτήρα τῆς μαρξι-

στικῆς διδασκαλίας. Ὁ μόνος ἀποτελεσματικὸς τρόπος νὸς ἀποδειχτεῖ αὐτὸν ἡτανε νὸς ἀποκεφαλιστοῦνε σὰν προδότες κι ἀντεπαναστάτες δσοι εἶχανε προσχωρήσει σὸν ἀντίθετη γνώμη.

Εἶναι εἰρωνεία δτὶς ἡ θεωρία ποὺ περσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη διατύπωσε τὴν ἀξίωση καὶ περηφανεύτηκε πὼς στηρίζεται σὲ θεμέλια ἐπιστημονικά, εἰνὸς ἡ μόνη ποὺ συστηματικὰ παραβίασε κάθε ἀρχὴ ἐπιστημονικῆς μεθόδου. Κεῖνο ποὺ μᾶς διδάσκει τούτη ἡ ἀντίφαση εἶναι πὼς ὑπάρχει ἡ δυνατότητα νὰ συμμαχήσει ἡ ἐπιστημονικὴ μέθοδος μὲ τὴ μέθοδο τὴ δημοκρατικὴ καὶ πὼς εἰνὸς ἀνάγκη νὰ βρεῖ αὐτὴ ἡ δυνατότητα τὴν πραγματοποίησή της στὴν τεχνικὴ τῆς νομοθεσίας καὶ στὴν τεχνικὴ τῆς διοίκησης. Ἡ ἐπιστήμη εἶναι φυσικὸ δχι μόνο νὸς ἀνέχεται παρὰ καὶ νὰ εὖνοεῖ τὴν ἀνομοιότητα στὶς γνῶμες. Καὶ ταυτόχρονα διαβεβαιώνει πὼς μὲ τὴν παρατήρηση καὶ μὲ τὴν ἔρευνα ἡ μαρτυρία τῶν γεγονότων θὰ πραγματοποιήσει τὴν δύμοφωνία στὰ συμπεράσματα. Μὰ καὶ τότες ἀκόμα θὰ εἰνὸς ἔτοιμη νὰ τὸ ὑποτάξει τὸ συμπέρασμα σὲ κεῖνο ποὺ θὰ ἔξαχριβώσουνε καὶ θὰ γνωστοποιήσουνε καινούργιες ἔρευνες ἀργότερα. Δὲ θὰ ίσχυριστῷ πὼς ὑπάρχει καμιὰ δημοκρατία ποὺ ὅλόπλευρα, σωστά, χρησιμοποίησε τὴ μέθοδο τὴν ἐπιστημονικὴ γιὰ νὰ πάρει ἀπόφαση ποιὰ ταχτικὴ θὸς ἀκολουθήσει. Μὰ ἡ ἐλεύθερη ἔρευνα, ἡ ἀνοχὴ τῶν διαφορετικῶν ἀπόψεων, ἡ ἐλεύθερη ἐπικοινωνία, ἡ διανομὴ τῶν πορισμάτων σὸς δλα τὰ ἀτομα—ἀφοῦ τὸ κάθε ἀτομο εἰνὸς ὁ τελείωδες καταναλωτὴς—συμβαδίζουνε τόσο μὲ τὴν μέθοδο τῆς δημοκρατίας δσο καὶ μὲ τὴ μέθοδο τῆς ἐπιστήμης. Ὅταν εἰλικρινὰ ἀναγνωρίζει ἡ δημοκρατία πὼς εἶναι τιμητικὸ γιὸς αὐτὴ νὰ ὑπάρχουνε προβλήματα νὰ ἔρευνηθοῦνε, θὰ γίνει αἴτια νὰ πέσουνε στὴν ἀφάνεια τὰ πολιτικὰ συγκροτήματα ποὺ περηφανεύονται πὼς ἀρνιοῦνται νὰ δεχτοῦνε γνῶμες ἀσύμφωνες. Αὕτη τὴ μοίρα ἔχουνε καὶ στὴν ἐπιστήμη ἀντίστοιχες δμάδες ἀνθρώπων.